

YAD VASHEM

יד ושם

רשות הזיכרון לשואה ולגבורה The Holocaust Martyrs' and Heroes' Remembrance Authority

ארכיון יד-ושם

המדור לגביית עדויות

234075

א ר כ י ו ן
ש ם
ש ע ר
ה ע ד ו ת

ל1
41955 - 41956
LÖ
41956
מספר 18
מספר 18
מספר 18
מספר 18
מספר 18
מספר 18

ת : וויל (ליבמן) רות

0.3 : עדויות יד ושם

10849 : מספר קלטת : 033C/5700

07/07/1998 : עד תאריך : 07/07/1998

ת : וויל (ליבמן), רות, ילידת DARMSTADT, גרמניה, 22.07:1923 - יום השואה
עדות ילדות בבית דתי ב-DARMSTADT; מעבר ל-FRANKFURT ב-1936;
לימודים ועבודה במושב זקנים; 1940-1942 להכשרה דתית ב-NEUENDORT;
תאור האוירה והמתרחש בסביבה; ב-1942 נלקחו הוריה; בפסח 1943 כל
אנשי ההכשרה ברכבות לכוון BERLIN; משם עם אנשי הכשרות מהסביבה;
גירוש ל-AUSCHWITZ-BIRKENAU; תאור ההגעה, תהליך הכניסה; יציאה
לעבודה ב-AUSSENKOMMANDO; שילוח לבסיס צבאי לגיהוץ מדי צבא; בתנאים
סבירים; הצלת חברה מ-BIRKENAU; ב-18/1/1945 פינוי לצעדת המוות;
בקרנות פתוחים תחת הפגזות כבדות ל-RAVENSBRUECK; תאור התנאים
הקשים; צפיפות, מחלות; משם ל-NEUSTADT-GLEWE בתנאים יותר קשים;
כנים, רעב; תמותה; ב-1/5/1945 שיחרור ע"י הרוסים; דרך מחנה עקורים
PARIS-ל-SCHWERIN וב-1945 בעזרת OSE בעליה ב' לא"י לקבוץ חפץ חיים.

אין הגבלות על השמוש בחומר

ח ת י מ ת
ה ע ד

ת א ר י ך

רות וייל - מקומות

DARMSTADT - דרמשטאט

NEUENDORF - נויננורף

BERLIN - ברלין

FRANKFURT - פרנקפורט

DACHAU - דאכאוו

AUSCHWITZ-BIRKENAU - אושוויץ בירקנאו

RAVENSBRUECK - ראוונסבריק

NEUSTADT-GLEWE - נוישטאט-גלבה

SCHWERIN - שברין

BRUXELLES - בריסל

PARIS - פריס

LILLE - ליל

MARSEILLES - מרסיי

ראיון עם רות ווייל - קיבוץ חפץ-חיים**מראיינת: מרים אביעזר****תאריך: 7 ביולי 1998****מפענחת: אסנת בראל**

- ש. רות, את ילדת 1923, מהעיר דרמשטאט (DARMSTADT), גרמניה. אני רוצה להחזיר אותך לילדות שלך. ספרי לנו כל מה שאת יודעת.
- ת. גדלתי בבית דתי. בתור ילדה הכי השפיעה עלי הדמות של סבא, אבא של אמא. הייתה לנו חנות ואבא היה הרבה זמן בחוץ, ביקר מקומות בשביל למכור בכפרים מסביב. לא בחנות עצמה אלא מסביב. הוא בא רק בערבים ואפילו רק בשבת הביתה. אמא עבדה גם בחנות. בתור ילדה הרגשתי כמו ילדים. אבל היו בסביבה שלי הרבה גויים. בשכונה הזו גרו מעט יהודים, יחסית. אמנם היו לי חברות גם יהחיות, אבל היו לי גם חברות גיות. עד שהייתי בת עשר, בשנת 1933, לא הרגשתי משהו מיוחד. כשהיטלר עלה לשלטון זה היה סיפור אחר. כבר לא היו לי חברות, רק בודדות, גיות. בשנים הראשונות הייתי בבית ספר גויי. הרגשתי הרבה את האנטי שמיות.
- ש. זה מאד מעניין לשמוע איך בעצם החוקים האנטי-יהודיים, איך הם משפיעים עליך, ילדה בת עשר, בעירה יחסית קטנה.
- ת. כן, זו הייתה שכונה לא בדיוק בעיר, אלא מחוץ לעיר. אני לא שוכחת, הצטרכתי לעמוד בכתה, כי הייתי היהודיה היחידה בכתה שלי, ולדבר על אדולף היטלר, את כל הסיפור שלנו.
- ש. דווקא אותך בחרו מכל הכתה ?
- ת. כן, מכל הכתה, לדבר על אדולף היטלר.
- ש. מה אמרת ?
- ת. מה שידעתי. זה היה בית ספר, או ידעתי, אם אני קוראת ספר של סטאלן או מישהו, אז אחר כך אני יודעת מה שהיה.
- ש. היית צריכה להיות עם טלאי ?

ת. לא, או עוד לא. בינתיים לא. בדרך הביתה לפעמים לא היה כל כך נעים, כשנתנו מכות וככה וככה. זה מה שזכור לי בעיקר. בשנים יותר מאוחרות אני הייתי בבית ספר יהודי. שם היה אחרת.

ט. מפני שאת רצית ללכת לבית ספר יהודי או שהיית חייבת ?

ת. ההורים החליטו ככה, שזה מספיק. אמנם הם לא רצו לשלוח ילדה בת עשר לבד לבית ספר רחוק, לנסוע וללכת, או הם עוד השאירו אותי. אבל כשהייתי קצת יותר גדולה או הלכתי לבית ספר יהודי. את הבית היינו צריכים למכור. זה לא בדיוק למכור.

ש. כמה ילדים הייתם בבית ?

ת. יש לי עוד אח אחד. הוא גם עבר כל מה שאני עברתי, פחות או יותר, והוא באמריקה.

ט. ספרי לי קצת על הבית עצמו. על החינוך בבית. מי הייתה הזמות הדומיננטית ?

ת. זה מה שאמרת, זה היה הסבא. כשהוא נפטר, לא זוכרת בדיוק בת כמה הייתי, זה היה ב-1934/5, לא זוכרת בדיוק. הוא נפטר וזה היה לי מאד קשה. לכולנו היה קשה. אמא הייתה מאד עסוקה עם כל העבודה, גם חנות וגם בית. אבא לא היה הרבה בבית. או הסבא סיפר לנו סיפורים, כמו סבא. לא על כיתה אדומה אלא מהתנ"ך ודברים כאלה. וזה השפיע הרבה. אחר כך היה בית ספר.

ש. אתם במח חגגתם את כל החגים.

ת. ודאי. הלכתי גם לבית הכנסת בחגים בתור ילדה. לא בכתה א', אבל קצת יותר מבוגרת. אמנם אני יצאתי מהבית כשהייתי בת שתים עשרה, מפני שאז הסבא כבר לא היה בחיים, ולקחו מאתנו את הבית בשביל קבוצות. אני נשארתי עוד שנה אצל ההורים.

ש. מי לקח לכם את הבית ?

ת. השלטון.

ט. בגלל שאתם יהודים ?

ת. כן.

ש. ממש לקחו את החנות ?

- ת. הצטרפנו לצאת. אחר כך כשהייתי כבר כאן, כשידעתי שאפשר לערער על זה, היה די מאוחר, וקבלתי מעט מאד שילומים בשביל זה. מעט מאד.
- ש. מתי זה היה כשהייתם צריכים לצאת מהבית ?
- ת. הייתה לי עוד שנה אחת ללמוד. הייתי אז בת שלוש עשרה. זאת אומרת, 1935/6, משהו כזה. נשארתי עוד שנה אחת בשביל לגמור את בית הספר. אבל ההורים ואחי עברו לפרנקפורט (FRANKFURT). גמרתי שם בית ספר. לא למדנו מה שלומדים היום בבית ספר כאן. הייתה השפעה של משרד חינוך, או מה שקראו, הייתה שם איזה תוכנית צריך ללמוד. לאו דווקא על היסלר. אני זוכרת איך למדנו על *MANUSCRIPTA* זו גיבורה... אולי היה צריך לדעת את זה, אבל זה לא היה העיקר בשבילנו. אני עוד זוכרת שלמדנו מזה.
- ש. זה מההיסטוריה הגרמנית, או מה ?
- ת. כן, זה בתוכנית של משרד החינוך. זה מה שעוד זכור לי באופן בולט. למדנו גם עברית, אבל מעט מאד. אנגלית בקושי. אחר כך זה היה חסר לי. אי אפשר להשוות את מה שלומדים כאן לבית הספר שם.
- ש. זה היה בית ספר כאילו ממשלתי ?
- ת. כן, ממשלתי, עם החוקים שלהם. למדנו תנ"ך ולהתפלל ודברים כאלה. זה מובן. אבל לא מה שלומדים היום. רחוק מזה. זה מה שהיה לי בבית ספר. אחר כך כבר אסרו ללמוד. ב-1938 אחרי הקריסטל נאכט, או נסגרו בתי הספר בכלל. אני הייתי כבר גדולה, אבל בסך הכל זה נגמר, בית הספר בשביל היהודים. כשעברתי לפרנקפורט או למדתי בבית ספר למשק בית. מה שצריך לדעת, לבשל ולנקות וכו'. שיעורים אחרים לא היו לנו. יהדות לא היה. אמנם זה היה של היהודים, אבל זה לא למדו. ודאי היה להם גם כתוב מה ללמד ומה לא.
- ש. כבר שמעתי על זה שלמדו שם משק בית. האם זה היה מקובל ? כאילו רוצים לעשות אתכם עקרות בית טובות ?
- ת. כן, כנראה כך, עקרות בית טובות. זו הייתה כנראה האפשרות היחידה. אני יודעת שהבנים למדו מקצועות כמו מסגרות ונגרות, דברים כאלה. זה היה עליד זה. שם היו בנים שלמדו את זה, בנות למדו את זה. כנראה זו הייתה המגמה, אלה היו האפשרויות. היה צריך להסתדר עם זה מה

שנותנים, לא מה שצריך. אף אחד לא יכול היה ללכת ללמוד בבית ספר ולעשות בגרות או משהו כזה. זה לא היה בכלל בא בחשבון.

מעניין שבסך מלמדים אתכם מקצועות קונקרטיים, כדי שתוכלו מזה להתפרנס באופן מידי.

כן. זה היו האפשרויות, מה שראו אלה שפתחו את בתי הספר האלה. זה היה די חדש, מפעם היידישה-גמיינדה שהייתה או אחראית לזה. נשארתי שם בערך שנתיים. גמרתי שם והלכתי לעבוד, קודם במשק בית אצל משפחה שהם נסעו לארץ ישראל.

כל הזמן נשארתי בפרנקפורט ?

כן.

אחרי שגמרת עברת להורים ?

כן, אבל עבדתי במשק בית. וגרתי גם שם. פרנקפורט זו עיר גדולה, אי אפשר לבוא כל יום הביתה. הייתי שם עד שהם עזבו את גרמניה. אחר כך עברתי למושב וקניס בשביל לעבוד שם ואני צריכה להגיד ששם למדתי לגהץ, בין היתר, ועבודה מה שהיה צריך לעשות. וזה היה היידיש מאד חשוב בשביל החיים הלאה. הייתי שם שנה ועברתי לניינדורף (NEUBENDORF) להכשרה. אז כבר ההורים רצו לחפש בשבילנו אפשרות לצאת כאן או לצאת משם. או הייתי גדולה כדי לקטנה מדי. אז בכל אופן הגיל שלי לא היה מתאים, וגם של אחי לא, בשביל להצטרף לאיזה כפר קבוצה שעולה ארצה.

אבל היו צריכים סרטיפיקטים, לא ?

זה מובן. נתנו, אבל הם יצאו, זה לא ככה שלא יצאו לפני המלחמה.

מתי, ב-1938/9 ?

כן, בשנים לפני המלחמה. כשהייתי בבית ספר של משק בית, היו כמה בנות שעלו לארץ עם איזה שהיא מסגרת של ילדים יותר גדולים. אנחנו לא הצלחנו. או שלחו אותי להכשרה לניינדורף. חשבו שמשם יכולים לצאת יותר קל. אבל זה כבר היה מאוחר מדי. הייתי שם מ-1940 בדיוק שנה אחת אחרי שהתחילה המלחמה. עד שיצאנו באפריל 1943 לאושוויץ (AUSCHWITZ).

כלומר, היית שם בהכשרה שלוש שנים ?

ת. לא, שנתיים וחצי. בהתחלה זה היה עוד בקבוצה של דתיים. זה היה במקום די גדול עם שדות ועם רפת ועם גן-נוי וירקות וכל מיני. כולם עבדו פה ושם. בהתחלה רק עבדו רק שם. אוכל היה איך שהוא. כשהתחילה המלחמה האוכל היה מצומצם.

ש. ספרי לי קצת על התחלת המלחמה.

ת. בשנה הראשונה הייתי עוד בפרנקפורט, עבדתי שם. האוכל היה מצומצם לא רק ליהודים, אבל ליהודים היה עוד קצת פחות מאשר לאחרים. התחילו הפגזות ובילינו הרבה זמן במקלטים. גם בנוידורף היו הפצצות. גם אחי היה בהכשרה. את ההורים לקחו ב-1942 מפרנקפורט.

ש. בזמן שאתם הייתם בהכשרה ?

ת. כן, אנחנו נשארנו בהכשרה, הם לא רצו שאנחנו נצטרף אליהם. לאן אמא נשלחה אני לא יודעת. אחרי המלחמה קבלתי מאמריקה איזה עתון והיה כתוב שם שאבא הוא היה בדאכאו (DACHAU) ושם הוא נפטר. די מאוחר יחסית. כנראה היה שם הרבה זמן. בסוף כבר לא היה אוכל.

אחרי שנה וחצי, אני לא זוכרת בדיוק, זה היה קצת אחרת. השאירו רק בחדים לעבוד שם.

ש. ספרי לי קצת יותר על ההכשרה. זה מעניין שבזמן המלחמה יש עדיין הכשרה.

ת. היו כמה הכשרות.

ש. זו הייתה הכשרה של מי ?

ת. איפה שאני הייתי זו הייתה הכשרה של מה שנקרא היום 'עורא'. רק דתיים, גם בנים וגם קצת בנות. שם התחלתי קצת ללמוד. היה חבר שידע הרבה מהבית, והוא לימד אותי קצת פרשת השבוע ודברים כאלה. קודם לא מצאתי איזה שהיא מסגרת שאפשר ללמוד את זה. בהכשרה למדתי קצת. חוץ מזה עבדנו לא קל כל כך, בשדה. היו שדות גדולים. גידלו שם סלק סוכר. היה צריך לדלל אותנו. עבדנו לא מעט שעות. היה שאם גומרים שורות מסוימות או אפשר ללכת הביתה. אבל אני אף פעם לא גמרתי את זה. לא היה כל כך קל. בסך הכל בחברה הרגשנו טוב, יחסית. ידענו שההורים נלקחים ומה יש כבר בעולם.

ש. ידעתם מה מתרחש ?

ת. כן. אבל מה שהתרחש אחרי זה - לא ידענו. על זה לא ידענו כלום.

ש. מה כן ידעתם ?

- ת. ידענו שי ש מלחמה והפצצות, וכל עיר קיבלה את המנה שלה של ההפצצות. ידענו. אבל הייתי אז בת שמונה עשרה, ורציתי קצת לחיות. הרגשנו לא רע בהכשרה.
- ש. כמה הייתם ?
- ת. היינו שלושים, שלושים וחמישה בקבוצה. היו עוד. אלה היו הדתיים. היו עוד שתי קבוצות גדולות של לא דתיים. גרנו באותו מקום. אנחנו אכלנו לבד והם אכלו בצד השני של חדר אוכל. עבדנו ביחד, אבל חברות לא הייתה, מפני ששכלל ואת אנחנו היינו קצת בנפרד.
- ש. הם היו מאיזה ארגון ?
- ת. 'הבוניס', אני לא זוכרת בדיוק. הם היו הרבה יותר. אנחנו היינו קבוצה קטנה.
- ש. זו הייתה הכשרה חקלאית, נכון ?
- ת. חקלאית.
- ש. אבל ההכשרה הייתה ? במסח לא בתוך העיר.
- ת. זה לא היה בתוך העיר. זו הייתה חוה גדולה של מישהו. היה בית גדול, אחוות בית, קראו את זה 'השלוס' (Schloss), זה היה קסטל כזה. מסביב היו בתים קטנים. היו גם גינים שם שעבדו ברפת. אני לא חושבת שמישהו מאתנו עבד ברפת, אני חושבת שרק הם עבדו. הם היו אחראים לשדות וככה וככה. והיה אחד מהנאצים שישב במשרד. הוא היה מעל כל העסק הזה. אני הייתי שם שנה וחצי ואז היה שינוי. הרוב עברו לעבוד בחוץ. מהכסף מה שקבלנו היה צריך לשלם את האוכל שלנו ואיפה שגרנו וככה. היה מאד קר בחורף. נרנדורף זה ממזרח לברלין (?). זה קרוב לים שהיה בכיוון רוסיה. והיה מאד קר. הצטרכנו ללכת לעבוד. אני עבדתי במכבסה צבאית. היה צריך לבוא כל יום. אפילו הייתה שם איזה רכבת ב..... לפעמים אם היה הרבה שלג או היא לא נסעה, והצטרכנו ללכת ברגל, ובחזרה גם. בשבת היינו גם עובדים.
- ש. גם בשבת ?
- ת. גם בשבת. זה היה אסור, אבל לא הייתה ברירה. בזמן שעבדנו רק בהכשרה לא עבדנו בשבת ולא בחגים. הכל היה בסדר כמו שגדלנו בבית. אבל כשהתחלנו לעבוד בחוץ אז זה היה כבר סיפור אחר. זה היה בערך שנה. אני רק זוכרת עוד שהיו לי אז משקפיים, עוד מילדות, לראיה, לא

בשביל קריאה, היום זה הפוך. היה שלג וקר, והגעתי הביתה והמשקפים היו ממש מליכוד צמודות לפני. בקושי יכולתי להוריד אותן, היה מאד קשה.

ש. האם השלמונות ידעו על ההכשרה שלכם ?

ת. כן, דאי, אחרת לא היה מישהו במשרד הוה. זה היה גוי כזה די מגעיל. אלה שהיו בשביל הכשרה שם, הם היו אחרים. אבל אותו שמו מעל הכל.

ש. זה מעניין באמת איך השלמונות הגרמיים בלב גרמניה נותנים לקיים הכשרה.

ת. עם הזמן היה תמיד גרוע יותר. למשל, אמא עבדה בבית חולים קטן. היה גם בית חולים קטן אבל היא קיבלה שם עבודה בסידור הכביסה בשביל כל בית החולים. זו הייתה עבודה טובה בשבילה וזה היה בסדר. היה צריך לעבוד כי צריך גם לאכול. יום אחד באו, לקחו, בשביל שם ידעים, והיא עברה אחר כך לבית חולים יותר גדול, גם של יהודים. השאירו אותה שם עד שהיא את כולם. זה היה מהמרנספורטים האחרונים מפרנקפורט שנסעו, ב-1942. הם עשו את הכשרה נקניק, עוד חתיכה ועוד חתיכה, לאט לאט, לא בבת אחת. עד שגמרו. אחרי כן-1943 הביאו לברלין ואחר כך לאושוויץ, והיינו מהאחרונים באזור.

ש. אני עוד חוזרת להכשרה. האם באותו זמן כבר יהודים היו צריכים ללכת עם סלאי ?

ת. כן.

ש. משנת 1941. אתם גם ?

ת. כן, כמובן.

ש. הייתם בהכשרה עם סלאי צהוב ?

ת. כשיצאנו. בתוך הבית לא.

ש. כשעובדים בחוץ, בשדה ?

ת. לא, בתוך ההכשרה לא. אבל ברגע שיצאנו לעבודה בחוץ, או נסענו פעם החוצה - כן, כן. במשך ההכשרה פעמים בפרנקפורט בביקור. זה היה אמנם עוד במלחמה, אבל נשאר עד שמה מהנקניק, לא לקחו את כולם.

ש. איך התייחסתם לכל הגזרות האלה ולחוקים האנטי-יהודיים ? וזה שלוקחים אנשים ?

ת. לא הייתה ברירה.

- ש. אני יודעת שלא הייתה ברירה. התחושה שלכם, ההרגשה, כאילו אתם מחכים שתהיו הבאים בתור? או היו מחשבות לעשות משהו?
- ת. לא. ידענו, אבל אני לא זוכרת בדיוק שדאגתי כל כך. זה גם לא עזר לדאוג. אני לא יודעת, אני לא דאגתי. רצינו לצאת. זה לא הלך.
- ש. לאן?
- ת. אני רציתי להגיע לארץ. המשפחה הם רצו לאוסטרליה. והיה להם כמעט הכל מוכן, או התחילה המלחמה וזה התבטל. רצו לצאת, אבל זה לא הלך. לבוא הנה היה צריך הרבה כסף. לא לכולם היה הרבה כסף בשביל לשלם, לא יודעת כמה, בשביל האנגלים. לו היינו מקבלים בעד הבית שלנו כסף מלא מה שזה היה שווה, אולי היה אפשר, אבל לא קבלו.
- ש. אתם לא דיברתם ביניכם? הרי אתם בקבוצה.
- ת. כנראה שכן, אבל אני לא זוכרת על דברים כל כך קטנטנים. אני כבר לא זוכרת את השיחות על המצב. אולי, אבל לא זוכרת. יש הרבה דברים שלא זכורים לי. כשאני קראתי את זה מה שחברה שלי כתבה, נזכרתי פה ושם בעוד משהו. עוברים כל כך הרבה שנים, יש כאן, ברוך השם, בית עם ילדים. עכשיו כבר נכדים ונינים, ברוך השם, גם. או לא חושבים כל כך מה שהיה. פה ושם יש עוד לפעמים איזה שהוא זכרון; אן, זה היה ככה. אבל זה לא שיכולים לפתוח ספר ולהסתכל מה שהיה אז.
- ש. חשבתי אולי זכורה לך איזה שיחה גורלית או משהו ככה, על המצב, על מה לעשות. לא הייתה הרגשה שצריך לעשות משהו?
- ת. זה לא בדיוק ככה. ידענו שאנחנו לא יכולים לעשות משהו, אין אפשרות לעשות משהו. כששלחו אותנו לברלין (BERLIN) או היה מדובר שהולכים למחנה עבודה. היינו בהכשרה במסגרת עבודה, ושם גם מקבלים עבודה. לא חשבנו מה שבעצם צפוי שם, בכלל לא.
- ש. זכור לך איזה מדריך מההכשרה?
- ת. כן, אח שלו עוד כאן בארץ. יוסף שוורץ, הוא גם נסע אתי. הוא היה בכמה שנים יותר מבוגר, לא הבדל כל כך גדול. הייתי בת שמונה עשרה, אולי הוא היה בן עשרים ואחת או עשרים ושתיים, לא יותר, לא ארבעים או משהו כזה. הוא בא אתנו לאושוויץ ונשאר שם. רוב החברים נשארו

באושוויץ. מהשלושים מה שיצאו יש פחות מעשרה. יש לי כאן חברה שבאה אתי ועוד חברה חולה מאד. יש עוד אחת שלא עברה את אושוויץ. היא יצאה מקודם עם ההודים שלה ופגשתי אותה כאן בארץ. מהבנים היה אח שלי, והיה כאן חבר שכבר לא בחיים, אבל הוא יצא משם. הוא היה כאן זמן מה ואחר כך היה חולה. זה קורה, גם בלי אושוויץ, אולי הייתה קצת השפעה עליו. אחד באמריקה, והיה עוד אחד שבא הנה לארץ והיה בחתונה שלי עוד. אבל במסגרת הצבא הוא נהרג. אפילו לא עשרה נשארו בחיים.

ט. כמה זמן הייתם בהכשרה שם ?

ת. אני באתי להכשרה לפני החגים בשנת 1940 ובפסח 1943 היינו באושוויץ. אז יצאנו.

ש. משם לקחו אתכם ?

ת. קודם בברלין, שם היינו כמה ימים.

ש. ספרי לי בדיוק מתי זה קרה ואיך זה קרה.

ת. אמרו: אתם צריכים עכשיו לעזוב את המקום ואתם עוברים לברלין, אז תקחו מה שצריך כל אחד, בגדים וככה וככה. הביאו אותנו לברלין והיינו באיזה שהוא בית ספר, לא זוכרת בדיוק. בכל אופן שכבנו על הרצפה בחדרים לא מסודרים כל כך. כמה ימים היינו שם אני לא זוכרת. משם העלו אותנו על רכבת, רכבת גם די דחוסה. לא היה ברכבת איפה לשבת, אני לא חושבת. זו הייתה רכבת עם גג, סגרו אותה, נסענו ונסענו ונסענו.

ש. במח הצטרפו אנשים אחרים.

ת. כן. גם אנשים מברלין, לא רק אלה מווינדורף. גם אלה מההכשרה הלא דתית, כולם. הגענו

לאושוויץ (AUSCHWITZ), אני לא יודעת כמה זמן זה לקח. יצאנו מהקרונן והתחילו לחלק אותנו,

לכאן ולכאן. את הבנים כאן ואת הבנות כאן. הייתה לנו חברה קצת יותר מבוגרת, אולי בחמש

שנים מבוגרת. היו שני ילדים של מישהו, והיא דאגה להם. הייתה אמא עם ילד קטן שהיא לקחה

אותו ביד. ושלחו אותה ביחד עם הילדים, מקום אחר מאיפה שאנחנו היינו. זאת אומרת, ישר לגו.

אחר כך באנו, ולא ידענו מה עושים אתנו. היה צריך להוריד את כל הבגדים, רק נעלים השאירו

לנו. קבלנו בגדים כאלה, מה שנותנים שמה. עמדנו בתור ועשו לנו את המספר.

ש. מה המספר שלך ?

- ת. 41955. אחר כך הביאו אותנו לבראקיס גדולים. אני לא זוכרת אם היו מיטות. היו כאלה מסגרות למעלה ולמטה, ואיזה שק עם קש או משהו היה בתור מזרון. זה היה בירקנאו (BIRKENAU).
- ש. באיזה בלוק היית, את זוכרת ?
- ת. אין לי מושג.
- ש. היה לכם איזה שם או מה ?
- ת. לא. אני, ברוך השם, לא הייתי הרבה זמן שם. בהתחלה עמדנו בבוקר ובערב הרבה זמן באפל. שלחו אותנו, לא יודעת מה עשינו, לאסוף צמחים, אני לא זוכרת בדיוק מה היה. הלכנו לאיזה שהוא מקום, מה שעשינו שם אני לא זוכרת. זה היה מחוץ למחנה.
- ש. הייתם באווסקומנדו ?
- ת. כן. אבל אני לא זוכרת מה הייתה העבודה שלנו. אני לא זוכרת מה שהיה. מזלי היה שאחרי חודשיים בערך, אולי קצת פחות או קצת יותר, קראו אותנו לקחת את כל הדברים ולבוא מהר. או שלחו אותנו, לא את כולם, חלק, לא יודעת לפי מה, שלחו אותנו למקום...
- ש. ...חודשים או שבועות ?
- ת. אולי חודשיים, אולי פחות, אולי יותר. אבל בדיוק אני לא זוכרת. או שלחו אותנו למה שקוראים זה היה בנין, יחסית, מאד יפה. שם למעלה גרו ה- ס.ס. ולמטה הייתה מכבסה, גם גיהוץ וגם תיקונים. היו כבר שמה, וחוף מזה שמה גרו גם אלה שעבדו במשרדים של ה- ס.ס.
- ש. זה היה בעיר ?
- ת. לא, בכלל לא.
- ש. כלומר, זה היה איזה בסיס צבאי או משהו כזה ?
- ת. כן כן. מול זה היה איזה בית גדול, ונראה היו שם מחסנים, אני לא יודעת של מה. אף פעם לא הייתי שם. אני אמרתי שאני יודעת לגהץ. שלחו אותי לגיהוץ. וזה היה טוב. שני דברים טובים היו שם. היה אפשר להתרחץ יום יום ולהיות נקיים, אפשר היה לכבס את הדברים שלנו. שם לא היו לנו שום כינים ולא כלום בגלל זה. זה דבר חשוב. וחוף מזה לא היה צריך לעמוד כל כך הרבה זמן באפל. זה הלך מהר והיינו יחסית מעמ, והם מהר ספרו אותנו, זה עניין של רבע שעה מקסימום. מה שבירקנאו לקח הרבה זמן. וגם המיטות, בהתחלה היו שתי משמרות, עבדנו יום

17 יולי
L-3

ולילה. החלפנו, שבוע עבדנו יום ושבוע לילה. או התחלפנו שתי בנות במיטה אחת. היה קצת צפוף, אבל יותר מאוחר קבלנו משהו יותר גדול ולכל אחת הייתה מיטה משלה. והיה יחסית טוב. היה נקי, זה מאד חשוב, הניקיון שהיה שם. וגם שירותים היו כמו שצריך ולא כמו בבירקנאו. חברה שלי, היא אז לא באה אתנו. היא הייתה בדיוק חולה. היה לה סיפוס או משהו כזה, מה שהיה הרבה, והרבה מתו ממחלות. לא יכלו לקחת אותה. יום אחד אני שמעתי ממישהו שרוצים להביא תוספת לשם בשביל עבודה. אמרתי: יש לי חברה שהיא גם יודעת לגהץ. אמרו: טוב, תני לי את המספר. היא הייתה בדיוק מספר אחרי, ידעתי אותו. הם רשמו את המספר, ואחרי שבועיים שלושה היא הגיעה. היא הרגישה עוד מאד רע, אבל זאת שהייתה אחראית צרפה אותה למכבסה, לא לגיהוץ. כדי להתחשב בה היא אמרה: תלכי לישון, אל תעשי כלום. אם שואלים ביום, את עובדת בלילה, אם בלילה או את עובדת ביום. אחרי שבוע שבועיים כשהיא הייתה בן אדם היא התחילה לעבוד. וזה הציל את החיים שלה. אחרת בבירקנאו לא כל כך סיכוי, מה שנוגע לניקיון וסידורים והכל, זה היה די קשה.

חוץ מזה קבלנו עוד תוספת אוכל. האוכל מה שנתנו היה מעט. רבע לחם ביום, עם קצת תוספת, לא הרבה, לא זוכרת מה שהוסיפו כאן, אבל משהו לא ממש. בבוקר קבלו שתיה, בצהריים קבלו איזה מרק, ובערב אולי עוד פעם שתיה. זה מה שנתנו. קבלנו, בגלל העבודה שלנו, עוד פעמיים בשבוע חצי לחם, בנוסף. זה עוד מאד.

תארי לי את המקום איפה שעבדת.

זה היה בבית, במרתף, אבל נורמאלי. היו חלונות מספיק גדולים, לא כמו במרתף. היו חדרים לפי צורך העבודה. לכל אחד היה שולחן בשביל לגהץ. וגם היה מקום שבו כיבסו את הכביסה. היה מספיק מקום לכל אחד, לא היה צפוף. מים היה מספיק. תנאי העבודה היו תנאים רגילים.

מי פיקח עליכם?

אחראית על האוכל והכל הייתה ג'יה אחת, שגם עזרה הרבה. היא הייתה טובה. היא הייתה בלוקאלטסטסה. היא הייתה בסדר, אי אפשר להתלונן. היה אובווסרן (AUFSEHERIN) ואת אומרת ס.ס. נשים, גם ביום וגם בלילה, שעבדו. לא כולן היו אותו דבר. אחת הייתה יותר טובה,

ואחת היתה נוראה. שכחתי את השם שלהן. הסתדרנו בסך הכל. אבל אני צריכה להגיד שזה היה באמת נס, מזל שהגענו לשם. אחרת לא יודעת מה היה.

ש. זה היה רחוק מאושוויץ ?

ת. ראינו את אושוויץ. לא יודעת בדיוק.

ט. עשיתם עבודה בשביל מי ?

ת. בשביל כולם. לא בשביל האסירות אלא בשביל ה- ס.ס. גיהצתי חולצות שלהם, ומכוסים אני לא זוכרת. תיקנו וכיבסו ותלו על החבל. לכל אחת הייתה העבודה שלה. עבדנו חוץ מיום ראשון שאז לא עבדנו. חוץ מזה אני לא זוכרת בדיוק אם עבדנו עשר שעות או שתיים עשרה שעות. אבל לא יותר מדי. עבדנו במידה שאפשר לחיות. אני חושבת שגם היה שם חדר חולים עם רופאה פולניה. היו שם לא רק יהודים, היו גם גויים שם. היא הייתה מאד טובה ועזרה. לפעמים אם מישהו היה חולה, יש גם מאתנו שהיו חולים תלוי בדרגה של המחלה. אני זוכרת שהיה לי פעם איזה פרונקל גדול. הלכנו אתי למחנה של הגברים. זה היה די קרוב, הרבה יותר קרוב מאשר בידקנאו. שמה גם הייתה מרפאה, ופתחו את זה. ואני שכבתי יום יומיים והתפטרתי מזה. זה גם עשו דברים כאלה.

ש. כי הם היו צריכים אותך.

ת. כן. עשו גם דברים קטנים. יש לי חברות שהיה להן שחפת. זה נשאר להן. יש לי כאן שתי חברות שהן לא היו אתי, היום יש לי קשר אתן, כמובן. אבל אז הן היו גם ב..... אבל לא בקבוצה שלנו. אחר המלחמה הן היו בסנסוריום בהולנד ובאו כמה שנים אחרי.

שם הרגשנו בכלל לא רע. אחר כך, אני לא יודעת למה, העבירו את כולם לחלק נפרד מהמחנה של הגברים. לא בתוכו, על יד זה. למה עברנו לשם אני לא יודעת. וגם העבירו את העבודה שלנו למקום רחוק. לא חיסלו, אבל את זה לא השאירו. שמה הייתה עבודה קצת אחרת, אבל לא נורא. רק הדרך הייתה ארוכה.

ט. איפה גרתי ?

ת. חלק סידרו להם מקום ליד המחנה של הגברים. שם היו גם הפצצות של הרוסים. בזמן הזה היה יותר. בהתחלה ב- 1943 עוד לא הרגישו כל כך. אבל ב- 1944 היו הרבה. אני לא הייתי שם

כשנפל קיר, וכמה נהרגו. אנחנו היינו לא בבית אלא בשדה ולא ידענו מה לעשות, או כן או לא. הי עשה שלא. בסוף היה די קשה כבר.

ש. שם עבדתם באותה עבודה ?

ת. אני כבר לא בדיוק. הייתה לי עבודה קצת אחרת, לסדר עניינים יותר. אבל המכבסה נשארה פחות או יותר, לא כל כך מסודרת. זה היה די בסוף. לא יודעת מה שעשו שם. אחר כך, מה שזכור לי מאז. יום אחד כולם היו צריכים לבוא לעמוד שם ותלו שתי בחורות.

ש. אלה מהמרד של הקרמטוריום ?

ת. אני לא יודעת בדיוק מה הן עשו. בכל אופן, כולם היו צריכים לעמוד שם. זה דבר נפשי לא כל כך קל, לכולם. זה בעצם היה אושוויץ.

ש. ספרי לי קצת על הומנים בין לבין, בין העבודה למנוחה, ביום המנוחה. מה את עושה ? עם מי את יושבת ?

ת. היינו חברות שהכרנו גם מקודם. דיברנו, והכרנו שם גם בנות. חלק גדול מאלה שעבדו שם כבר מהתחלה הם באו מציכוסלובקיה, בעיקר מסלובקיה. הם היו גם קבוצה של דתיים. דיברנו, שמענו.

ש. על מה דיברתם ?

ת. אני לא יודעת.

ש. יש שמספרים שדיברו על רצפים, סיפרו סיפורים.

ת. כן, יכול להיות. סיפרו מהבית, מה שהם עבדו, מה שהיה להם ומה שלנו. ככה. אני לא זוכרת בדיוק מה שדיברו. כל אחד סיפר על הבית שלו, מאיפה הם באו. היה לי עוד קשר בהתחלה עם אלה שבאו לבירקנאו, פעם בשבוע. אני זוכרת שהיה אפילו יום ראשון אחד שנתנו קונצרט. אני זוכרת. למה אני זוכרת - זה היה בדיוק ביום ההולדת שלי.

ש. את יודעת אפילו מתי זה היה. מתי זה היה ?

ת. ב- 22 ביולי 1944, זה היה במקרה, זכור לי, זה היה יום ראשון.

ש. מי נתן את הקונצרט ? האסירים ?

ת. האסירים, כן. זה אני זוכרת. זה היה משהו. אם זה היה חד-פעמי או אם זה היה מפעם לפעם, זה אני לא זוכרת. אבל זה זכור לי. יש דברים בחדים, יש נקודות כאן ושם. הייתי בת עשרים ואחת. ככה ישבנו מחוץ לבתים האלה. היינו בעבודה ואחר כך היינו קצת בחוץ. זה היה בנפרד מהגברים, לא ראינו אותם. רק כשבאתי למרפאה ראיתי אותם. באתי עם ליז, או כשהיה לי הפרונקל.

ש. על הווועות של אושוויץ ידעת בזמן שהיית באושוויץ, או ששמעת רק אחר כך ?

ת. מה שעושים שם בבירקנאו, זה ידעתי. גם ראינו, גם הרגשנו.

ש. מה ראיתם ?

ת. ראינו את העשן, הרחנו את הריח. זה לא היה כל כך רחוק. בערך כמו מכאן עד גדרה.

ש. איזה עשרים קילומטר ?

ת. בערך. אושוויץ העיר הייתה מצד שני. ראו אותה מרחוק.

ש. את מתכוונת בזמן שאת עבדת ב.....?

ת. כן.

ש. כלומר, ה....., זה היה כחמישה עשרה קילומטר.

ת. כן, אולי עשרה קילומטר, משהו כזה. ראו את זה בכל אופן. אבל אף אחד לא בא לשם.

ש. היה משהו שסיפר שראה משהו או ?

ת. אולי פה ושם משהו סיפר. ידעו, זה לא היה סוד. ידעו כולם מה שעושים שם. גם ידענו,

כשהגענו, אחרי זמן קצר ידענו מה מתרחש שם בבירקנאו.

ש. מה עוד ידעתם ? חוץ מקרמטוריום ?

ת. שיש עבודות שונות, יש יותר טובות יש פחות. ידענו שיש מנגלה שהוא עושה סלקציה. חוץ

מזה ידענו שיש עוד בית מיוחד, שכחתי את השם, שעושים שם ניסויים ביוונים. היה בית אחד

שהיו בו וונות שהיה מותר לחיילים להשתמש. בית בובות. זה מה שכולם ידעו.

ש. אבל שם היו גדות, לא ?

ת. אני חושבת שגדות. אבל זה היה ידוע. מי ואיך, שומעים כאן ושומעים שם, אבל לא ידענו בדיוק

מי. היה ידוע שעשו את הניסויים. תמיד שמענו שבאו שוב ובאו שוב, מהונגריה, מיוון וככה.

מקודם, איפה שאנחנו היינו רק מגרמניה ומצ'כוסלובקיה, ואחת או שתיים מצרפת. מאלה שבאו יותר מאוחר לא באו כבר משם.

ש. גם ידעתם מה ההבדל בין בירקנאו ואושוויץ ? בתנאים, בסוג העבודה.

ת. בטח, זה ידענו. באושוויץ עצמה לא היו נשים. זה רק אחר כך כשאנחנו היינו שם ב..... עובנו, זה היה די בסוף, חצי שנה, בערך, אם אני לא טועה. אז לא היו שם נשים במה שקוראים אושוויץ, איפה שהיה השער הגדול עם השלט 'העובדה משחררת'.

ש. אתם הייתם במכבסה השניה עד מתי ?

ת. עד הסוף, עד ינואר 1945.

ש. מה קורה אז ?

ת. היה כבר משהו באויר, ככה. הרגשנו שהרוסים קרובים. אני לא יודעת, גם שמעו פה ושם מה מתרחש בכלל עם המלחמה. לא ידענו בדיוק מה, אבל ידענו שסטאלין כבר הלאה והלאה. זה שמענו פה ושם. אולי בגלל שחלק מאלה שגרו אתנו ועבדו במשרדים הם שמעו דאי יותר. אז לא היינו כל כך חסרי ידע. שמענו מתי הפסיקו את הגז, אולי בסוף 1944. כשהרוסים היו כבר בדרך אלינו.

ש. איך היו היחסים ביניכם, בין ההפמלינגים ?

ת. בדרך כלל בסדר.

ש. האם היו כאלה שמענו שלכם יש עבודה יותר קלה, או פחות קלה ?

ת. לא. ידעו שלא יכולים לשנות את זה. זה לא הבחירה שלנו. כל אחד מקבל מה שנותנים לו, איזה עבודה שנותנים לו. השתדלו לתת מה שאפשר לתת כדי להשאר ולא לעבור למקום אחר. אני לא זוכרת שהעבירו מישהו למקום אחר בגלל העבודה. רק בגלל מחלה, זה משהו אחר.

ש. הייתה לך חברה כל הזמן ?

ת. כן, אנחנו סידרנו הכל ביחד. את האוכל אנחנו שמנו ביחד, אכלנו מה שהיה. זה לא היה ככה שאני לבד אתה, היו הרבה שהיו יותר חברות, יותר או פחות. אבל אני לא זוכרת אם היו ממש לא היה זמן לזה. כל אחד היה מרוצה מזה מה שהיה לו, פחות או יותר. גם לא יכלו לשנות את זה. לא באו להלשין. אני לא זוכרת שמישהו בא להלשין על מישהו. אני לא זוכרת.

- ש. היה לכם מגע אישי ישר עם גרמנים ?
- ת. זאת שהייתה בלילה היא סיפרה לנו כל מיני סיפורים שלה. לא כל כך מעניין בשבילנו. אפשר להבין. היא הייתה לילה שלם לבד, ה-ס.ס. הואת שהייתה צריכה להיות אתנו. לא היינו לבד, אף פעם לא. היה לה משעמם, אז היא התחילה לספר סיפורים על החיים שלה, על החברים שלה. זה לא משהו אישי, אף אחד לא הלך לספר לה מה שהיה.
- ש. עם איזה קצין ?
- ת. אני לא זוכרת. היו, זה לא אומר שלא היה. באו להביא כביסה נקיה ולקחת מלוכלכת. הייתה אחת מסלובקיה שהיה לה איזה שהוא משהו. זה לא היו רק גרמנים זה היו גם הפסלונגים. אולי פה ושם. אני לא התעניינתי כל כך.
- ש. את זוכרת אולי ביקור של 'הצלב האדום' ? מי שהו שבא לבקר ?
- ת. אם זה היה או לא היה - אני לא יודעת.
- ש. את אישית לא ראית.
- ת. לא זכור לי.
- ש. מתקרב הסוף אושוויץ. מה קורה בדיוק, מתי ?
- ת. זה היה לפנות ערב, 18 בינואר 1945. כולם היו צריכים לעמוד בשורות עם הדברים מה שהיה לנו, היה לנו עוד קצת לחם.
- ש. במה היית לבושה ?
- ת. קבלנו בגדי פסים. גם סינר, גם סוודר. אם היה צריך לכבס או לבשנו שני סינרים וסוודר, ואת הבגד כיבסנו.
- ש. בדרך כלל הלכתם ככה ?
- ת. זה מה שהיה לנו.
- ש. מי שהו הסביר משהו ? דיבר עם מי שהו ? את זוכרת ?
- ת. עמדנו והתחלנו ללכת. ללכת ללכת ללכת. אני לא יודעת כמה שעות. זה היה חורף ושלג. הגענו לאיזה מקום שהיה כזה אסם לקש. שם אמרו לנו: אתם יכולים לנוח. שכבנו כמה שעות שמה. למחרת הלכנו הלאה. אני וחברה שלי, והייתה אתנו עוד איזה מכירה שהיא היכרה אותי, היא

הייתה חברה שלי וגרה במינכן (MÜNCHEN). אחר כך ההורים עברו לברלין יותר מאוחר. האשה הזאת הכירה עוד ממינכן. היא הייתה יותר מבוגרת מאתנו. לא בת חמישים, אבל בשבילנו הרבה יותר, תלוי תמיד באיזה עין מסתכלים. לקחנו אותה באמצע והלכנו אתה. שמענו מאחורנית, לא הלכנו לבד, הלכנו עם ס.ס. מי שלא הלך נשאר לבד והם התחילו לירות בו. סחבנו אותה. אחר כך היא סיפרה לי שהיא חזרה למינכן. היא כבר לא בחיים. בסך הכל לקחנו אותה והלכנו.

בדרך גם היו עיירות. והיו אנשים ששמו לנו מים, שנוכל לפחות לשתות. אלה היו פולנים, זה היה בפולין איפה שהלכנו. אני חושבת שהלכנו יומיים שלושה, לא יודעת בדיוק. עד שהגענו לתחנת רכבת. כל אלה שעוד היו בחיים עלו קרונות פתוחים. הכניסו כמה שאפשר להכניס. היה די קשה לשבת ולעמוד. נסענו, עמדנו, נסענו, עמדנו. היה שלג. השלג הציל את החיים שלנו, כי אכלנו אותנו. היה לחם, היה לי עוד לחם ביחד אתה. לא יכלנו לאכול את זה כי זה היה יבש מדי, ואכלנו שלג. אכלנו שלג עד שהגענו לרוונסבריק (RAVENSBRUECK). בדרך מפעם בפעם עמדנו שעות רבות, עד שווננו הלאה. אני פעם ירדתי כשהצטרפתי למה שאומרים שירותים. כשירדתי נפלה לי הדלת, שזו היתה לו ממש דלת, על הראש, וקבלתי פצע. מישהו שם לי משהו, וזהו, זה הכל. כשבאתי יותר מאוחר לרוונסבריק, הלכתי שם למרפאה ואמרו שכבר לא יכולים לעשות כלום. היה תיכף צריך לתפור. זה נסגר, ברוך השם, השכל לא יצא משם. זה מה שקרה לי.

ש. הם תפרו או לא ?

ת. לא, זה היה מאוחר מדי. אבל זה נסגר וברוך השם לא יצא מזה כלום, זה בסדר. נסענו, אני לא זוכרת כמה ימים עד שהגענו ליד רוונסבריק. שם התחילו הצרות.

ש. רוונסבריק היה מאד קשה, נכון ?

ת. כן. זה היה בתחילת פברואר 1945, היינו אולי חודש שם. קודם הכניסו אותנו לאיזה אולם גדול. ישבונו ישבונו ככה, כמו סרדינים, כל הלילה. לישון היה בלתי אפשרי. אחר כך הוציאו אותנו ושמו אותנו בצריפים האלה. היו מימות, שתי מימות שהכניסו שם לפחות חמש, צפוף מאד. אני הייתי גדולה, תמיד קבלתי כאן על הראש מכה, בגלל שזה היה פתוח. אוכל היה מעט. לא עשינו כלום.

אני לא ידעת מה חשבו. אם לא עושים כלום זה גם לא טוב. אולי אחרי חודש, אולי קצת פחות, אולי קצת יותר, התחילו לשלוח חלק למחנה לעבוד.

ש. מה עוד ראית ברווסבריק?

ת. חוץ מלעמד באפל, וכשעמדנו בשביל לקבל קצת אוכל. זה מה שזכור לי. אני לא ידעת כמה זמן היינו. היה יותר מדי צפוף יותר מדי אנשים. אז התחילו לחלק קצת. אני וחברה ועוד אלה שהגענו והיינו ביחד ועברנו למה שקוראים נישטאט-גלבה (NEUSTADT-GLEWE). זה היה בסביבת שברין (SCHWERIN). שם עשו מהר איזה מחנה. שמה היו חיילים, מחנה לחיילים. לקחו חלק בשבילנו. אחר כך קבלתי משם ספר, והחזרתי אותו שוב. מישהו משם עכשיו עושה עבודה אחרי מה שהיה שם. זה היה קרוב מאד לעיירה. מישהו משם עכשיו רוצה לכתוב, מבקש שיכתבו מה שזוכרים וכו'. מקודם כנראה עשו שם אירונים ועבדו שם. הביאו אנשים לא ממחנות, אלא במסגרת אחרת, אבל הם כבר לא היו שם, לא ידעת למה, והביאו אותנו. לא כולם עבדו שם. חלק עבדו גם בסביבה לעשות משהו עם עצים...

...אני זוכרת רק שאחר כך עבדתי בבית חרושת לאירונים. עשיתי חורים ולעשות ניסים באיזה שהוא חלק. אבל אלה שאני עבדתי כבר לא עלו לאיר, זה היה מאוחר מדי. מה שמאד אני זוכרת משם, ראשית כל היה מעט מאד אוכל. שנית, היה כל כך צפוף. שלישית, לא היו מים בכלל, לכבס בגד היה בלתי אפשרי, את הגוף בקושי, ובשביל לשתות בדיוק. קבלנו כינים, כיני בגדים, גם של ראש, אבל מה שיותר גרוע זה כיני בגדים. הם נכנסו בתוך התפרים. נורא. העבודה הכי חשובה שהיה צריך לעשות היה לנקות. אם אני מסתכלת מה שהיה שם, ואיפה שאני הייתי באושוויץ, אושוויץ היה כמו מלון שני כוכבים, לעומת, כנגד נישטאט-גלבה. לא זכור לי מה שהיה שם. אחד עבד, אחד לא עבד, לא כולם עבדו, גם לא ידעו מה לעשות אתנו. בכל אופן כמעט ולא היה אוכל, מעט מאד. אני אכלתי קליפות תפוחי אדמה לא מבושלים. זה אני זוכרת. קבלנו לחם אחד לעשרה אנשים.

למולנו, זה לא נמשך כל כך הרבה זמן.

ש. בכל זאת זה שלושה חודשים, לא?

ת. לא, מאז אפריל, חודשיים וחצי אולי. בראשון למאי פתאום כל ה-ס.ס. ברחו מהר מהר. מישהו עוד קבל כדור ברגל, חברה אחת, והייתה בהלח. לא ידענו מה מתרחש. אז באו, אני חושבת שהיו קודם האמריקאים שפתחו את השער. כולם יצאו החוצה מהצריפים שהיינו בהם, ורצינו לחפש אוכל. לא היה לנו. פה ושם מצאו עוד משהו, וזה גם היה אחד על השני, נורא. אני לא כל כך זריזה בעניין זה. עמדתי קצת בצד. אבל זה היה נורא. עד שהסתדר קצת ויצאנו. דבר ראשון יצאנו. לא רצינו להשאר בכלל ויבכל הדבר הזה.

ש. הם התחילו לירות ?

ת. אחד בשני. חברה אחת קבלה ברגל עוד כדור.

ש. בעצם מי ירה על מי ? ה-ס.ס. התחילו לירות עליכם ?

ת. כן, אחד. לא כולם. הרבה ברחו מהר. אחד או שניים עשו את זה, אף אחד לא אמר להם לעשות את זה. הם בעצמם חשבו שאפשר עוד לחסל כמה. או יצאנו. יצאנו החוצה. על יד זה היו הצריפים של החיילים, שגם לא נשארו, גם הם ברחו. אנחנו התחלנו לראות מה יש שם. התחלנו לסדר חיים נורמאליים יותר. קודם חיפשנו אוכל. הלכנו לפתוח, היו תפוחי אדמה מכוסים באדמה כדי לשמור אותם בחורף. היו שם שדות. הייתה שם עיירה ואנשים עבדו. גרו די קרוב יחסית. אנחנו היינו קצת בצד, אבל לא כל כך רחוק. לא כמו אושוויץ מהעיר. בכלל לא, הרבה יותר קרוב. היו תפוחי אדמה. אחרי שאספו מהשדות שמו אותם באדמה ביחד, ושמו על זה אדמה כדי לשמור אותם במשך החורף, עד מתי שצריך. התחלנו לפתוח את זה ולהוציא. לקחנו משם את זה ומה שמצאנו במחסנים.

מה שהכי חשוב היה שמצאנו שם. היה קנינו והיה שם חדר אמבטיה. אנחנו חיממנו מים. היו גם מטבחים. חיממנו, אני לא יודעת באיזו צורה. שמה המים לא זרמו. חיממנו קצת מים. שתיים תמיד נכנסו לאמבטיה. ויצאנו כמו בני אדם. זה מה שהפריע לי יותר מאשר החוסר אוכל, הלכלוך. הצפיפות והלכלוך זה מה שנשאר לי בעיקר מהמחנה. או יצאנו.

ש. אתם הייתם כבר חופשיים.

ת. זה לא כל כך פשוט. אף אחד לא יודע לאן ללכת, מה לאכול ומה ללבוש, ובכלל. היינו חופשיים אבל בלי אפשרויות. לאט לאט הסתדרנו. ואז לדאבוננו באו הרוסים במקום האמריקאים. זה היה

כבר סיפור אחר. לא הרבה זמן היינו שם. יום אחד אמרו שכולם צריכים לצאת מהמחנה הזה. היינו אז עשר בנות או שמונה, אני לא זוכרת בדיוק. הלכנו לעיירה ונכנסנו לבית הראשון ואמרנו: עכשיו אנחנו גרות כאן. הייתה אשה אחת בודדה. הרבה ברחו, אלה שהיו נאצים הם ברחו משם. נשאר עוד. האשה לא רצתה להיות לבד בגלל הרוסים, היא הלכה לשכנה ואנחנו היינו בבית הזה. התחלנו לחפש אוכל, וגם משהו ללבוש היה צריך. הורידו וילון מהמטבח ולשכנה הייתה מכונת תפירה, ואני תפרתי חצאיות וחולצות. אפשר היה לזרוק את הבגדים המלאי כינים ופשפשים והכל. לשמה באו לסדר עניינים, לאן רוצים לחזור. התעניינו בנו.

ש. מי זה בא ?

ת. אני לא זוכרת. הרוסים בינתיים.

ש. איך הם התנהגו ?

ת. היו שני סוגים. היו כאלה שסידרו לנו את העניינים. והיו כאלה שחיפשו בנות. זה העניין. אז רצינו מה שיותר מהר לברוח משם. אמרנו: אנחנו רוצים לנסוע לצרפת. לחברה שלי היו קרובים בצרפת. קבלנו איזה אישור ונסענו. אז התחילה הדרך החוצה. זה היה אחרי חג השבועות כשיצאנו. היינו בשברין (SCHWERIN), זה אני זוכרת, זו הייתה עיר מאד יפה. וגם קבלנו אוכל מהאנגלים או מהאמריקאים. הם דאגו לנו. הם גם הביאו אותנו לאם לאם עם משאית, נסענו הלילה והלאת. הגענו ל..... בלילה. הדבר הראשון, מי שהיה, או האמריקאים או האנגלים, דבר ראשון הצטרכו להוריד את כל הבגדים ועשו עלינו די.די.סי. הם פחדו. זו הזכות שלהם. אנחנו אמנם בדרך השתדלנו להיות נקיים כמה שאפשרו התנאים, אבל בכל זאת.

ש. ב..... זה היה מחנה פליטים ?

ת. כן, זה היה כבר בשביל לסדר, אני לא זוכרת אם האנגלים או האמריקאים. בכל אופן, שם קבלנו ארוחת בוקר. זו פעם ראשונה שראיתי איך חיילים מקבלים ארוחת בוקר. לכל אחד היה צלחת, והלכנו אחד אחד, כל אחד שם משהו על זה, וישבנו לאכול. לא הכרתי דבר כזה. יש נקודות שאני עוד זוכרת. אחר כך הביאו אותנו, אני לא יודעת לאן, נכנסנו לרכבת. בכל אופן עברנו את בריסל (BRUXELLES) והגענו לליל (LILLE). לרכבת באו והביאו לנו פירות.

ש. הלכתם בליווי של מי שהו ?

ת. היו מאות אנשים. הלכנו ביחד, מאות אנשים, לא שלוש בנות שהיינו יחד. מהעשר האלה, שתיים העברנו לבית חולים בגלל השחפת. אחת בגלל הרגל. אנחנו היינו שלוש שביחד יצאנו. זה היה במחנה, בנוי שטאט-גלבה, עברנו באיזה שהוא סרנספורט לשברין ואחר כך הלאה.

ש. איפה קבלתם את הטיפול הזה, בשברין ?

ת. כן, בשברין גם קבלנו אוכל, ולא בדיוק וילה, אבל לא חשוב. היה לנו גג על הראש, היה לנו אוכל והיו לנו מים, או התחלנו להיות בני אדם. בבריסל (BRUXELLES) באו אנשים וחילקו פירות. פירות זה דבר מה שאני בכלל לא ראיתי שנים. אחר כך הגענו לצרפת לליל. התחילו לברר, והתברר שבעצם אנחנו לא שייכות לצרפת, אנחנו שייכות לגרמניה. רצו לשלוח אותנו לגרמניה. אבל בא לשם רב אמריקאי, ועוד מישהו, ותיכף התעניינו מה העניין. גם גרים חזרו, לא רק יהודים. הם לקחו אותנו וסידרו אותנו, זה היה לפני שבת, אני זוכרת בדיוק, אצל משפחה. היינו שם בשבת, לא ביחד, כל אחת אצל משפחה אחרת. במוצאי שבת קבלנו כסף וכתובת בפריס (PARIS) לאן ללכת. נסענו בלילה לפריס, בבוקר הגענו לפריס. אחת מאתנו ידעה קצת צרפתית והגענו למקום לפי הכתובת.

הם ידעו שבאים, לא בדיוק מי. היה מועדון של 'מזרחי', וגם היה שם מטבח כשר בשביל סמוחנסים. הם סידרו, למטה היה מקום בשביל אוכל, למעלה היו חדרים. הם שמו שם מיטות ואנחנו גרנו שם. בלילה הראשון לא היה עוד מסודר הכל, אז שמו אותנו בלילה אחד לבית מלון. למחרת חזרנו לשם והיינו שם. התחלנו לנסוע ממשרד למשרד כדי לקבל אינפורמציה ובגדים ורופא שיניים, ואני יודעת מה שהכל... וגם שלחו אותנו, זה מה שרצינו, להרשם בשביל לעלות לארץ. עברו אולי שבועיים עד שסידרנו הכל. יותר לא רצינו להיות שם. חברה שלי מצאה שם את בת דודה שלה. היא למדה או בפריס. הייתה לה הכתובת של הסבתא ושל הדודה. היא נסעה. היינו שלוש, עוד חברה ואני היינו שם, לא יכולנו לבוא שלוש. היה מישהו שאמר שיש אנשים שמעוניינים לקבל בנות קצת לעבודה. אני הייתי אצל משפחה שהיה להם ילד בן עשר וילד בן שנה ורבע או משהו כזה, ואני מיפלתי בילד הקטן ובישלתי. האשה עבדה, והיה לה עוד ילד שהיה בלי הורים, היה לו עוד אח גדול, והוא גם עלה אתנו אחר כך לארץ. אין לי קשר אתו. הייתי שם בשביל הילד הקטן, למפל בן, לבשל קצת. עבדתי.

יום אחד קבלנו הודעה לנסוע למרסיי (MARSEILLES). זה היה ביולי/אוגוסט 1945 כשהיינו בפריס. בספטמבר היה כבר ראש השנה. יום אחד קבלנו הודעה שצריכים לנסוע עם הרכבת למרסיי. אז כולם נסעו, היה צריך להיות במרסיי כדי להמשיך. זה כבר קבוצות וזה מאורגן.

ש. על ידי עליית הנוער ?

ת. לאו דווקא עליית הנוער. הייתי כבר יותר מבוגרת מעליית הנוער. OSE קראו לזה, האמריקאים עזרו פה ושם. זה היה מאורגן. לא עמדנו בלי כלום ברחוב. כשהייתי שם במשפחה יום אחד נסענו ברכבת למרסיי ושם נכנסנו לאיזה שהוא מחנה, אני לא זוכרת מה היה מקודם, לא בדיוק בתוך העיר אלא למעלה יותר. אפילו נסעתי פעם אחת לכמה ימים, אני לא זוכרת בדיוק, נסעתי פעם למרסיי והייתי שם בסרם, לא יודעת בדיוק מה. אחר כך טעיתי בדרך חזרה, לא נסעתי נכון, נסעתי קצת אחרת. אבל הסתדרתי. הגעתי לשם בסוף. שם אנחנו היינו הראשונים. אוכל היה, סידרו הכל. לא היה כל כך קשה, אבל לא אכלנו את הכל. הסתדרנו. באו עוד משיצרייה ומעליית הנוער. היו די הרבה.

יום אחד אמרו שעכשיו נוסעים. הביאו אותנו לנמל צדדי יותר, שכחתי את שמו, בצרפת, על יד מרסיי. שם עמדה אוניה. זה היה עם סרטיפיקט. למעלה היו חיילים אנגלים שהם צריכים להביא אותנו ללבנון או לסוריה, לא יודעת לאן. למטה, במקום סחורה היה מסודר בשבילנו. די צפוף, מפני שעל סרטיפיקט אחד עלו שניים, לא אחד. האנגלים לא ידעו. האוכל היה איך שהוא. מה שהיה חסר זה מים. לא להתרחץ, זה יכלו עם מי ים. אבל לשתות היה מעט. הימים עברו, קצת בצפיפות. הסתכלנו, הכרנו פה מישהו ושם מישהו, מה עבר עליך, ככה דיברו.

הגענו כאן לארץ בראש השנה. נסענו חמישה ימים. אמרו לרדת. אמרנו: לא, אנחנו בראש השנה לא יורדים. אמרו: אין ברירה, אתם צריכים לרדת. אז ירדנו. את המזוודה, מה שהיה כבר, בצרפת אוכל היה מספיק, לא היו בעיות, אבל חוץ מזה לא היה כלום. ללבוש לא היה כלום. האשה שהייתי אצלה הורידה ילון מכוננית ותפרה מזה חציית בשבילי. מישהו אחר נתן לי כתונת לילה. לא היה כלום לקנות. אפילו היה לי כסף, קבלנו כסף מפני שעבדתי, אבל לא יכלתי לקנות. אוכל היה בשפע. את המזוודה השארנו. אבל אחר כך הביאו אותה. הורידו אותנו ולקחו אותנו לרכבת ונסענו בלילה, אחר כך שמעתי למה בלילה, לעתלית. שם ירדנו ונכנסנו לעתלית. את אלה שבאו

אתנו על הסרטי פיקט לקחו בלילה לבית-אורן, או אני לא יודעת לאן, הם לא נכנסו. זה היה ביום השני של ראש השנה, היינו בעתלית. שם סידרו כל מיני עניינים של כביסה וככה, ומה שצריך. באו מכל מיני קיבוצים. היו אנשים שהיו להם כאן קרובים, אז הם באו לקחת אותם.

ש. אנשים פה בישוב, ידעו שאתם באתם ?

ת. כן. ודאי שידעו. גם בחיפה ידעו כשירדנו מהאוניה. מה הם עשו כדי לחכות שיהיה לילה, זה עניין שלהם. זה היה נחוץ בגלל אלה שלא היו רשומים. את אלה שהיו רשומים לקחו לעתלית. לשם באו מכל מיני קיבוצים להתעניין בנו. באו גם אלי. החברה שהייתה תמיד אתי היו לה קרובים כאן בירושלים. הם לא באו מפני שלא יכלו לבוא, אבל אחר כך היא נסעה אליהם. היינו שלוש חברות. החברה השניה החליטה ללכת לקיבוץ שדה-אליהו, ועד היום היא שם. היה מישהו מכאן מהקיבוץ, דיברנו. כאן בארץ היה לי רק איזה קרוב שהכרנו אחד את השני. הוא היה אלמן עם ילדים גדולים. לא חשבתי בכלל לבוא אליו, כי זה לא הלך. או החלטתי אם הציעו לי קיבוץ, אפשר ללכת קודם לקיבוץ ולראות מה העניין בקיבוץ. אני באתי עוד לפני שבת, זה היה ביום חמישי. בשבת ירדנו מהאוניה, באנו בלילה לקראת יום ראשון, זה היה יום שני של ראש השנה, לעתלית, וביום חמישי כבר נסעתי לכאן. גם החברה שלי נסעה אתי, אבל ידעתי שהיא לא נשארת. היא הייתה כמה ימים ונסעה אחר כך לירושלים. באתי לקיבוץ ומאז אני בקיבוץ.

ש. איך קבלו אותך פה ?

ת. אני לא הייתי יחידה כאן. באו הרבה הנה. למשל, הראשונים של יסודות הם היו כאן. לפני שהיו ביסודות הם היו כאן בקיבוץ. יסודות זה מושב שיתופי גם דתי. וגם שעלבים, זה יותר מאוחר.

ש. מה היה פה בקיבוץ עצמו כשאת באת ?

ת. הם היו בדיוק שנה כאן. היו בתים והיו צריפים והיו אוהלים והיה אפילו בית קש. כולם גרו באיזה שהיא צורה. היה צריף כזה בשביל חדר אוכל ועל יד זה מטבח. הכל די ארעי. זו הייתה השנה הראשונה אחרי שבאו לכאן. דבר ראשון מה שהיה, היו בתים לבתי ילדים וגם חלק מהחברים היו להם בתים. בית עם ארבעה חדרים, לכל אחד היה חדר קטן. זה מה שהיה הרבה הרבה שנים.

ש. את היית או כבר בת עשרים ושנים.

- ת. כן, שנה אחרי זה התחתנתי.
- ש. עם חבר שהוא גם ניצול שואה ?
- ת. לא, הוא מגרמניה, אבל הוא היה פה עשר שנים לפני זה. הוא בא ב-1936, עוד לפני המלחמה. גם יותר מבוגר ממני. זה הסיפור שלי.
- ש. כמה ילדים יש לך ?
- ת. יש לי שני ילדים. הבן הוא גר בקיבוץ והבת היא גרה בקרית-שמואל על יד חיפה. לבן יש חמישה ילדים ולבת ששה. הבת הגדולה של הבת היא כבר נשואה חמש שנים יש לה שני ילדים נחמדים. זה התמונה ביום חתונת הוהב שלנו, זה כבר שנה וחצי. אחרי פסח הם באו לבקר, הם כבר גדולים, הם כבר ממש אנשים. בת אחת של הבן היא גם התחתנה השנה, ומחכים לעוד נינה.
- ש. שני נינים ואחת עשרה נכדים. שיהיו בריאים כולם ותראו הרבה נחת. מיד אחרי המלחמה, כשיצאתם מנישואים-גלבה. פתאום אתם באים לעולם חופשי. מה הדבר הראשון שהייתם רוצים לעשות ? מה התחשק לכם ? במה מתבטא החופש בשבילך ?
- ת. אני אניד לך את האמת. קודם הייתי צריכה להתאושש. כאן בקיבוץ היה די קשה. לא רק לי, לכולם. החיים כאן היו בהתחלה די קשים. הם עלו רק שנה לפני זה למקום חדש. הם היו קודם, כמו כל הקיבוצים, גרעינים כאלה, ואחר כך עוברים למקום הקבע. הייתה עבודה קשה. היה צריך להתרגל לכל דבר. זה מה שהיה הדבר הראשון. לא ציפיתי לכולם. דבר ראשון שאני ידעתי זה שוכיטי להיות כאן. זה היה הכי חשוב. לשכוח כל דבר מה שהיה מקודם, את החלק הלא טוב.
- ש. עם אח שלך היה לך קשר ?
- ת. עוד לא.
- ש. ידעת מה קרה אתו ?
- ת. לא ידעתי בדיוק. הוא סיפר לי, הוא היה לפני כמעט ארבע שנים כאן, ביקר אותי. ב-1955 נסעתי לאמריקה לבקר אותו. אבל אז היה עוד הכל יותר מדי. לא דיברנו על מה שהיה, בכלל לא. גם הוא לא וגם אני לא. אחר כך כשהוא בא הנה לבקר אותי, אחרי כל כך הרבה שנים, הוא סיפר לי יותר. הוא הסתובב שנה אחת בגרמניה, עד שהוא הסתדר. הוא בעצם רצה לבוא לכאן, אבל זה לא הלך. היו האנגלים כאן, זה היה לפני 1948. זה לא הלך, והייתה לו אפשרות לנסוע לאמריקה, שם

היו עוד קצת מהמשפחה, לא הרבה. הוא היה שם. או התחתן והתחיל לעבוד כעצמאי, כמו שצריך. על מה שהיה מקודם הוא סיפר לי רק כשהוא היה כאן. שהוא הסתובב שנה שלמה בגרמניה, וזה לא היה קל. אני עד היום הזה לא תפסתי איך הוא ידע שאני כאן. אני גם רשמתי באיזה שהוא מקום. היה אז חיפוש קרובים פה ושם. הצלחתי.

ש. את הסרטי פיקט שלך נתנו למישהו אחר אחר כך? לקחו ממך?

ת. היו רשימות. למישהו הייתה רשימה. לא היה לי ביד. זה לא היה גם חשוב. הייתה רשימה של מה שסידרו, קופת חולים וכל העניינים.

ש. אני מדברת על האוניה, על האנגלים.

ת. שום דבר. לא הרגישו שום דבר שזה כפול. שזה כפול גם לא ידעתי בהתחלה. אחר כך מישהו סיפר לי. פתאום היינו פחות אנשים בעתלית מאשר היו באוניה. היו אנשים שסידרו את העניין, פשוט מאד.

ש. על כל שם היו שני אנשים, ואחד היה רשום ואחד לא היה רשום. לעתלית הלכו רק אלה שרשומים.

ת. כן, והאחרים הלכו במשך הלילה, הלכו "לאיבוד" שם.

ש. איך זה שעד עכשיו לא סיפרת?

ת. אני לא יודעת. לא רציתי. מה צריך את זה? צריך לשכוח, די. זה עבר, ברוך ה', יש לי משפחה ואני מרוצה. בסדר. מה אני צריכה את זה? יום אחד מישהו אמר לי: את יודעת, אם אתם לא מספרים - אף אחד לא ידע מה קרה, צריכים לספר. אבל לא רק אצלי זה היה כך, גם אצל האחרים. זה מה שהיא כתבה היא מסרה את זה כבר ליד ושם. זה גם בשנים האחרונות. יש מישהו מיוון שהכרתי אותה, אין לי קשר אישי אתה, עם החברה שלי כן. היא גם כתבה לפני לא הרבה זמן, אחרי חמישים שנה, על כל דבר. כנראה צריך איזה מרחק מכל העסק כדי לספר על זה. הבת שלי אמרה: אמא, למה עוד לא סיפרת לי כלום? היא אמרה את זה לא כשהייתה קטנה, אחרי שכבר כמה שנים הייתה בחיפה. היא אמרה: להברה שלי יש אמא, היא קמה עם זה בבוקר והולכת עם זה לישון בערב. טוב, יש לכל אחד את שלו. סיפרתי לה אחר כך, זה לא ככה. אבל לא בהתחלה.

ש. איך את מסתכלת על גרמניה?

ת. זה סגור בשבילי. יש אנשים שנסעו לשם. אני לא. אני לא רוצה לדאות. מה לדאות? אין לי מה לדאות. זה מה שהיה כבר איננו. מי למצוא שם? אפילו אני לא יודעת, קבר להורים אין. אז מה אני עושה שם? לא רוצה, בשום אופן לא.

ש. את חושבת שגרמניה של היום היא גרמניה אחרת? או שזה לא מעניין אותך בכלל?

ת. לא. יכול להיות, אומרים שיש עוד הרבה. למשל, היו שני בחורים שהיו גויים והתגיירו. לא בארץ. אחד באמריקה ואחד בגרמניה. לא באותו הזמן. כשהבן שלי היה בישיבה, לפני שלושים שנה בערך, זה שהיה באמריקה הוא בא הנה לארץ והיה בישיבה. הבן שלי הביא אותו לכאן הביתה, לשבת פעם. יש לנו עד היום עוד קשר אתו. זה לא אומר שהוא הטיפוס הגרמני האמיתי. בשבילי הוא לא גרמני. הוא התגייר, והיום יש לו דיעות והוא מקובל אצלי, והוא בא לבקר, לא כל כך הרבה. יש עוד אחד שהוא בא לכאן ללמוד חקלאות או משהו, והיה כאן. אחרי שעבר את הכל. הוא היה בן-בית במשך כמה חודשים. הוא נסע שוב, חזר לכאן, התחתן כאן. יש לי היום עוד קשר אתו.

ש. הוא גרמני ממש?

ת. כן, אבל הוא התגייר.

...בכלל לא. אין לי חשק לנסוע לחו"ל. לא רק שלא לגרמניה, גם לא לשוויצריה. הייתי או באמריקה, זה היה ב-1955, שנה לפני מלחמת סיני, זה לא היה כאן כל כך שקט. גיסתו אמרה: למה אתם לא באים? אמרתי: יש פה יותר מדי גויים, אני לא רוצה להיות בין גויים.

ש. אני מודה לך מאד.

סוף הראיון עם גבי רות וייל

JOSEF ...

1942/1943 ...

19/04/1943 ...

19/04/1943 ...

19/04/1943 ...

...

...

3.9.1945

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...